

Kapitola 15

Subsaharská Afrika v české zahraniční politice

Ondřej Horký

Česká zahraniční politika vůči subsaharské Africe sdílí mnoho charakteristik s politikou rozvojevou.¹ Česko-africké vztahy byly do roku 1989 ideologicky zatíženy a období od začátku devadesátých let charakterizovala snížená aktivita a reaktivní přístup. Liší se však v tom, že zatímco v oblasti rozvojové spolupráce přijala Česká republika mezinárodní závazky, v oblasti bilaterálních vztahů záleží především na vnitřní politické vůli vztahy udržovat a dále rozvíjet. Československá tradice přítomnosti v subsaharské Africe a zanedbávání regionu v rámci priorit ministerstva zahraničních věcí v kombinaci se snahami o úspornost proto vedly k celkovému snižování kapacit, k rušení a pozastavování rušení zastupitelských úřadů v regionu a ke střídavému zakládání a slučování Odboru států Blízkého východu a severní Afriky s Odborem států subsaharské Afriky v Odbor států Blízkého východu a Afriky. Chybějící vize, čeho a jak chce Česká republika ve státech subsaharské Afriky dosáhnout, a s tím spojená nekonceptnost prováděných kroků nejlépe charakterizují českou africkou politiku.

Subsaharská Afrika s Latinskou Amerikou dnes stojí na posledním místě priorit české zahraniční politiky. Malý zájem o region se projevuje především tím, že velká část agendy není určena bilaterálně, ale vyplývá z ostatních agend. Této skutečnosti odpovídají i dosavadní zahraničněpolitické analýzy.² Až na výjimky se o Africe nezmiňují a dotýkají se jí pouze v souvislosti s rozvojovým, evropským a multilaterálním rozměrem zahraniční politiky, v oblasti bezpečnosti pak s problematikou migrace a organizovaného zločinu. Autoři publikovaných studií dávají české zahraniční politice protikladná doporučení. Neshodnou se na snižování nebo naopak na zvyšování aktivit v Africe v závislosti na důrazu na východní a jihovýchodní priority české zahraniční politiky nebo na množství rozvojových, bezpečnostních a lidskoprávních problémů, které by Česká republika měla v Africe řešit.³ Odborná veřejnost věnuje subsaharské Africe pozornost spíše kvůli bohaté historii vzájemných vztahů během studené války.⁴

Vzhledem k rostoucímu důrazu na hospodářský rozměr české zahraniční politiky je malý význam připisovaný regionu pochopitelný: se subsaharskou Afrikou je spo-

jena pouze každá dvousetpadesátá koruna zahraničního obchodu. Není potom divu, že i přes jeho rostoucí objem a otevírající se příležitosti financování českých subjektů na afrických projektech z Evropského rozvojového fondu se v roce 2007 nadále objevovaly v rámci MZV pokusy českou přítomnost v Africe omezovat. Evropská dimenze africké politiky má však ještě důležitější rozměr než jako zdroj příjmů pro české firmy a nestátní neziskové organizace: snad v žádné zahraničněpolitické oblasti neexistuje taková propast v pořadí priorit mezi Evropskou unií, jejími „starými“ členskými státy, a Českou republikou. Na africký rozměr české zahraniční politiky je proto potřeba názírat také obecně z hlediska procesu evropeizace a konkrétně ve výhledu chystaného českého předsednictví Evropské unie.

AFRICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: VÝCHODISKA

Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006 je jediným programovým dokumentem Ministerstva zahraničních věcí ČR, který explicitně zmiňuje subsaharskou Afriku. Navrhovaná koncepce příslušného odboru z poloviny devadesátých let nebyla na ministerské úrovni schválena, a proto je rámec vztahů vymezen velmi stručně a obecně. Podobně jako u Asie, Latinské Ameriky, Austrálie a Oceánie se vzájemné vztahy mají vyvíjet „na základě oboustranně výhodné spolupráce, zejména v hospodářské oblasti“⁵, dále pak v oblasti bezpečnosti, demokratizace a lidských práv. Pro subsaharskou Afriku koncepce zvláště zmiňuje všezahrnující orientace „na stabilní regionální mocnosti, na státy, s nimiž udržuje tradiční ekonomické vztahy, i na ty země, s nimiž se spolupráce jeví jako perspektivní“. Koncepce obsahuje tvrzení, že Česká republika bude v rámci svých možností podporovat v roce 2001 vzniklou iniciativu pro obnovu kontinentu – Nové partnerství pro rozvoj Afriky (NEPAD) – a napomáhat „řešení konfliktů a stabilizaci poměrů v krizových oblastech“.⁶

Rozvojová spolupráce, která na bilaterální úrovni kromě hospodářských vztahů tvoří převládající prvek česko-afrických vztahů, není v koncepci z roku 2003 vůbec vztažena k jednotlivým regionům. Dokument tak nijak nebere v potaz postupný trend propojování agend rozvoje, bezpečnosti, hospodářského rozvoje a životního prostředí, které je v případě Afriky patrné především na multilaterální úrovni. Právě na této úrovni se Česká republika zavazuje angažovat v oblasti řešení konfliktů a k podpoře NEPAD. Ve vládních prohlášeních současné ani minulých vlád není o Africe jediná zmínka.

AFRICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: AGENDA, UDÁLOSTI

Státní návštěvy

Zaměření na hospodářský rozměr a regionální mocnosti subsaharské Afriky, tedy Nigérii a Jihoafrickou republiku, potvrzuje i intenzita vzájemných diplomatických vztahů. Plánovaná státní návštěva prezidenta V. Havla ke konci druhého funkčního

období se ze zdravotních důvodů neuskutečnila, avšak její původní načasování až po cestě do Asie a Latinské Ameriky svědčí o pořadí regionálních priorit české zahraniční politiky. Obě země nakonec navštívil jako první český prezident až V. Klaus v prosinci 2006, včetně krátké schůzky s ministrem zahraničních věcí v Angole, která se díky stabilizaci a rostoucímu vývozu ropy jeví jako perspektivní obchodní partner. Navázal tak na lednovou cestu ministra zahraničních věcí C. Svobody do Nigérie, Angoly, Namibie a Tanzanie. V Jihoafrické republice se obchodních jednání spojených s prezidentskou návštěvou účastnila mise 35 českých podnikatelů a cesta do Nigérie byla spojena s neúspěšným pokusem prodat letouny L-159 z výzbroje české armády.⁷ Nelze-li intenzitu českého zájmu o Afriku srovnávat se západními sousedy, zůstává výjimečnou v rámci zemí střední Evropy: V. Klaus navštívil Jihoafrickou republiku jako první hlava státu regionu od pádu apartheidu a do Nigérie se vrátil soukromě na konci listopadu 2007 na pozvání nadace Osigwe Anyiam-Osigwe.⁸

V červenci 2007 měl předseda vlády M. Topolánek vést delegaci do Jemenu a Etiopie, avšak z osobních důvodů svou účast zrušil. Jemenská diplomacie návštěvu na nižší úrovni odmítla, a proto se uskutečnila pouze návštěva Etiopie, kde premiéra zastoupil vicepremiér J. Čunek. Delegaci doprovázely také ministryně obrany V. Parkanová a ministryně pro lidská práva a národnostní menšiny D. Stehlíková s podnikatelskou skupinou. Delegace byla přijata na nejvyšší úrovni a tlumočila pozvání etiopskému premiérovi do České republiky. MZV označilo návštěvu za mimořádný úspěch. Etiopie podpořila českou kandidaturu do Rady bezpečnosti OSN a zároveň vyjádřila víru, že se opět stane prioritní zemí české rozvojové spolupráce.

Summit Evropská unie–Afrika

Nejdůležitější událost roku 2007 ve vztahu k Africe – či alespoň zřejmě jediná událost, kterou v rámci české zahraniční politiky vůči Africe řešila vláda – představoval dlouho odkládaný summit Evropská unie–Afrika. Konal se ve dnech 8.–9. prosince v Lisabonu na úrovni předsedů nebo předsedkyň vlád a z členských zemí Unie se jej na protest proti přítomnosti prezidenta Zimbabwe nezúčastnili britský premiér G. Brown, český premiér M. Topolánek a předsedové vlád Litvy, Maďarska, Slovenska, Polska a prezident Kypru. Toto rozhodnutí se rodilo několik měsíců. Český vicepremiér pro evropské záležitosti A. Vondra označil bojkot summitu za možnost již v polovině října. Rozhodování v rámci MZV komplikovala skutečnost, že přítomnost R. Mugabeho nebyla zpočátku jistá, nakonec jej pozvalo samo Portugalsko a ne Unie jako celek. Členské státy Evropské unie dále pozvolna oslabovaly způsob, jak zimbabwský režim zkritizovat. Omezení kritiky R. Mugabeho na vystoupení německé premiérky A. Merkelové v rámci panelu, věnovanému lidským právům, byla již pro ministerstvo nepřijatelná, a proto se rozhodlo přítomnost premiéra na summitu omezit. K tomuto verdiktu však pravděpodobně přispělo i plánované setkání premiérů zemí Visegrádské skupiny na 9. prosince. Na konci listopadu se tedy vláda definitivně usnesla na vyslání delegace na úrovni nižší, než odpovídalo oficiálnímu pozvání, a ministr zahraničních věcí K. Schwarzenberg v Lisabonu pobyl jen po nezbytně nutnou dobu.⁹

Pozice České republiky i dalších nových členských států byla přitom usnadněna tím, že v Zimbabwe, které se nachází v hluboké hospodářské krizi a ve kterém vláda

porušuje lidská práva, nemá stát prakticky žádné hospodářské ani politické zájmy. Navzdory rozhodnutí lze českou pozici, pokud jde o intenzitu upozorňování na porušování lidských práv v Africe, označit za středovou mezi severskými zeměmi, které jsou k této otázce tradičně velmi citlivé, a jižními členskými zeměmi Evropské unie, které se jeví jako tolerantnější. Na konečném oslabení evropské pozice měla podíl především snaha o to, aby otázka Mugabeho přítomnosti nezastínila důležitou agendu naplňování Evropské strategie pro Afriku. Její První akční plán na léta 2008–2010 bude rozvíjen zejména za francouzského předsednictví Evropské unie v druhém pololetí roku 2008 a poté jej převezme a dále bude rozpracovávat Česká republika.

Oblasti bezpečnosti, hospodářství a rozvoje

Mezi nejsledovanější události roku se i nadále řadily stabilizace Demokratické republiky Kongo a situace v súdánském Dárfúru. V žádném z regionů se však Česká republika s výjimkou poskytování humanitární pomoci dvoustranně neangažovala. V oblasti bezpečnosti a demokratizace Česká republika vyslala v minulých letech vojenské pozorovatele do několika misí OSN a ke sledování konžských voleb v roce 2006. V této zemi také ministerstvo vnitra v roce 2004 proškolovalo vysoké policejní důstojníky. V roce 2008 se má Česká republika zapojit do mise Evropské bezpečnostní a obranné politiky v Čadu a Středoafričké republice. Mise bezprostředně souvisí se situací v Dárfúru a její podíl spočívá ve vyslání dvou českých důstojníků do generálního štábu mise, který sídlí ve Francii. Ve srovnání s celkovým počtem téměř 4000 mužů a žen je česká účast symbolická, její podíl na financování však přesáhne milion eur a odpovídá jednomu procentu nákladů.¹⁰ Slabou angažovanost v rámci společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie odůvodnilo ministerstvo zahraničních věcí tím, že subsaharská Afrika nepatří mezi priority české zahraniční politiky, dále pak omezeným počtem českých sil, které jsou vázány v Iráku a v Afghánistánu, a nepřipraveností českého vojska působit v tropických podmínkách.¹¹ Afrika může představovat pro Českou republiku přímá bezpečnostní rizika, zejména v oblasti migrace, vláda je však vnímá výrazněji ve svém východním sousedství a tomu přizpůsobuje i svou politiku. Vzhledem k tomu, že Česká republika dosud nepřispívá do Evropského rozvojového fondu, na dalších evropských aktivitách v Africe ani na avizované podpoře NEPAD se prakticky nepodílí.

V hospodářské oblasti tvoří podíl subsaharské Afriky na českém zahraničním obchodu pouze 0,4 % a dosahuje asi 650 mil. USD.¹² Ani jeden ze subsaharských států však nepatří mezi prioritní země *Exportní strategie České republiky pro období 2006–2010* ministerstva průmyslu a obchodu.¹³ Subsaharská Afrika je považována za nerozvinutý trh, a přestože české stroje a spotřební zboží se zde těší dobré tradici z dob studené války, často sem bývají reexportovány přes další evropské země. Skutečný objem obchodu proto může být vyšší. V regionu Latinské Ameriky, pro srovnání, exportní strategie upřednostňuje hned čtyři země a vzájemný obchod s Českou republikou je oproti subsaharské Africe dvojnásobný. V posledních letech byly do subsaharské Afriky vyvezeny i větší investiční celky se státní podporou EGAP, Exportní garanční a pojišťovací společnosti, její možnosti však nejsou využity, protože subsaharská Afrika je soukromým sektorem považována za náročnou a riskantní

oblast. Některé země jsou dokonce z hlediska státních vývozních záruk nepojistitelné, což brání nárůstu obchodní výměny.

Z dvoustranné rozvojové spolupráce mířilo v roce 2006 do subsaharské Afriky 7,4 %, tedy méně než třetina objemu pomoci, která směřovala do Evropy nebo na Blízký východ a do severní Afriky. Méně pomoci proudilo pouze do Latinské Ameriky. Bez ohledu na to, že dvě z desítky současných dlouhodobých a střednědobých a prioritních zemí české rozvojové spolupráce leží v subsaharské Africe, teritoriální rozdělení výdajů kopíruje zahraničněpolitické priority České republiky a ne potřebovat rozvojové pomoci: Zambie s Angolou se umístily z hlediska výdajů až na 14. a 15 místě.¹⁴ I tak zůstává Česká republika v Africe největším donorem z nových členských zemí Evropské unie. Ze zastupitelských úřadů byly v rámci lokálních projektů mimo prioritní země v roce 2006 a 2007 aktivní zastupitelské úřady v Etiopii, Keni a Ghaně. České projekty jsou realizovány především v oblasti vzdělání, zdravotnictví a sociální oblasti.

Sít' zastupitelských úřadů

I přesto, že bilaterální vztahy se subsaharskou Afrikou nejsou intenzivní, dobře rozmístěné a obsazené zastupitelské úřady zůstávají podmínkou pro zajištění regionální přítomnosti České republiky a udržování bilaterálních vztahů, které pomáhají rozvíjet hospodářské vztahy a získávat informace pro formulaci politik na evropské a mnohostranné úrovni. Zatímco v Praze sídlí tři velvyslanectví zemí subsaharské Afriky, Česká republika jich v subsaharské Africe vede osm. Ve srovnání s novými členskými zeměmi, které mají tradici vztahů se subsaharskou Afrikou, měla na počátku roku 2008 Česká republika stejný počet velvyslanectví jako Rumunsko, o jedno méně než Polsko a o jedno více než Bulharsko. Všechny tyto země mají bohatou tradici vzájemných vztahů se subsaharskou Afrikou z období studené války a zvláště Bulharsko dnes svoje styky s Afrikou obnovuje. Ve srovnání s menšími „starými“ členskými zeměmi má Česká republika stejný počet velvyslanectví jako Řecko a o dvě více než Rakousko. Slovensko a Maďarsko udržují velvyslanectví jen čtyři, resp. tři, obě země se však ve své zahraniční politice omezily na euroatlantický prostor a své sousedy.¹⁵

Kromě největších obchodních partnerů Jihoafrické republiky a Nigérie uvedl představitel ministerstva průmyslu a obchodu jako perspektivní trhy jedenáct subsaharských zemí, z nichž tři leží ve frankofonní západní Africe.¹⁶ Uzavření zastupitelských úřadů na Pobřeží slonoviny a v Senegal, s účinností od března 2005 v Abidžanu a od července 2005 v Dakaru, se zpětně jeví jako neprozřetelné. Jejich chybějící hospodářskou funkci tak částečně nahrazuje soukromý subjekt, Smíšená obchodní komora Česko–Rovníková Guinea–Gabon–Senegal–Guinea. Česká republika má navíc status pozorovatele v Mezinárodní organizaci frankofonie a po Francii převezme předsednictví Evropské unie. Rozhodnutí dnes MZV vnímá jako problematické a výhledově uvažuje o znovuotevření. V každém případě uzavírání zastupitelských úřadů nemá dobrý vliv na vnímání samé České republiky a může působit jako překážka při získávání podpory subsaharských států ve volbách do orgánů mezinárodních organizací. Ministerstvo zahraničních věcí za účelem podpory české kandidatury do křesla nestálého člena Rady bezpečnosti v roce 2007 vydalo třetí číslo dvouměsíčníku *Vítejte v srdci Evropy*,

v němž bylo poukazováno na historické vztahy mezi Českou republikou a Afrikou, život Afričanů a Afričanek v zemi a projekty české rozvojové spolupráce v Africe.

V této souvislosti se v létě 2007 objevila zpráva o plánovaném uzavření dalších českých úřadů ve světě, z nichž byla neoficiálně uvedena i velvyslanectví v Harare a v Kinshase.¹⁷ Předseda Zahraničního výboru Poslanecké sněmovny J. Hamáček označil tento plán za skandální, protože nebyl konzultován s Poslaneckou sněmovnou. Velvyslanectví v Zimbabwe zatím zůstává zachováno, neboť bez bilaterálních vztahů by Česká republika mohla ztratit legitimitu v možném působení na režim prezidenta R. Mugabeho.¹⁸ Taktéž velvyslanectví v Demokratické republice Kongo nebylo do počátku roku 2008 uzavřeno, nebylo však ani potvrzeno jeho dlouhodobé trvání. V posledním případě se zastupitelský úřad stal 7. 9. 2007 terčem rabování kvůli sporu o pronajatou budovu, ve které velvyslanectví sídlí. Česká republika přitom v Kinshase vlastní pozemek s budovou.

Uzavření personálně poddimenzovaného konzulského úřadu bylo avizováno již v době přípravy prvních demokratických voleb po desetiletích v roce 2006. Tehdy se setkalo s nepochopením členských států Evropské unie, že by Česká republika mohla zemi opustit v kritické době pro její budoucnost. Mluvčí ministerstva zahraničních věcí celkově ospravedlnila současné uzavírání úřadů nedostatkem českých turistů. Zároveň však jsou posilovány úřady v Asii a v zemích bývalého Sovětského svazu, kde existuje velký potenciál pro český obchod a investice, což svědčí o posilování pragmatismu a důrazu na východní rozměr české zahraniční politiky na úkor ostatních regionů.

IDENTIFIKACE A CHARAKTERISTIKA KLÍČOVÝCH AKTÉRŮ

Vzhledem ke svému úzkému regionálnímu vymezení byla v roce 2007 česká africká politika určována po běžné hierarchické linii v tomto pořadí: vláda a ministr zahraničních věcí, náměstkyně pro bilaterální vztahy, vrchní ředitel teritoriální sekce II, Odbor států Blízkého východu a Afriky a Oddělení států subsaharské Afriky. To však neznamená, že by tato politika byla ovlivňována výhradně v této úzké linii. Počet aktérů, kteří projevují zájem o subsaharskou Afriku a kteří vycházejí především ze zkušenosti vedoucích zastupitelských úřadů v Africe, je velmi omezený. Ovlivňují ovšem do určité míry rozhodovací procesy uvnitř ministerstva bez ohledu na své aktuální postavení v době, kdy nepobývají na zastupitelských úřadech, nebo prosazují africkou problematiku po odchodu z diplomatické služby v dalších vysokých funkcích ve státní správě. Nezdá se, že by tato nesystematičnost byla ministerstvem považována za mimořádnou. Rozhodně však souvisí s nekonceptností africké politiky a zdá se být charakteristickou i pro region Latinské Ameriky.

Z postojů vrcholných aktérů se lze zmínit o prezidentovi V. Klausovi, který se na konci roku 2007 v rozhovoru pro *Mladou frontu Dnes* vyjádřil kriticky k současnému postoji „světa“ vůči Africe.¹⁹ Rozvojová pomoc Africe je podle něj v zájmech „donátora“ a ne příjemců pomoci. Těm by spíše pomohlo odbourání obchodního protekcionismu a na Africe vyžadovaném dodržování standardů. Zopakoval tak svoje

neoliberální postoje k rozvoji z přednášky u příležitosti soukromé návštěvy nigerijského Lagosu. Ve vládě v roce 2007 nedošlo kromě otázky summitu EU–Afrika k žádné další výraznější diskusi.

Ačkoli v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR existuje meziparlamentní skupina Subsaharská Afrika, kterou tvoří dva členové a jedna členka, žádnou činnost nevyvíjí. Jihoafrická skupina má ovšem členů devět a poukazuje tak na výjimečné postavení největšího obchodního partnera České republiky v regionu. Když se v Poslanecké sněmovně a v Senátu konalo jednání o ratifikaci aktualizované smlouvy z Cotonou, týkající se vztahů mezi Evropskou unií a zeměmi Afriky, Karibiku a Tichomoří, dotazy se týkaly spíše formální stránky smlouvy a zajištění financování Evropského rozvojového fondu než jejího skutečného důsledku a role České republiky v africké politice Evropské unie.

Větší angažmá České republiky v Africe, především na základě dvoustranných vztahů, je cílem neziskového sektoru, který zastupuje zejména Společnost přátel Afriky. Ve spolupráci s Rozvojovým střediskem ÚMV a Radou vlády pro udržitelný rozvoj uspořádala 25. 10. 2007 v Černínském paláci pod záštitou ministra zahraničních věcí konferenci s názvem *Česká republika a Afrika. Z hlediska rozvojových a humanitárních neziskových organizací, zapojených do uskutečňování pomoci, lze se zmínit o projektech „adopce“ dětí na dálku či o dobrovolných sbírkách, které často směřují právě do Afriky. Negativní vztah k české zahraniční politice vyjádřila česká pobočka Amnesty International, která v roce 2007 kritizovala vývoz českých zbraní v uplynulém roce především do Etiopie a Nigérie, ve kterých vlády násilím potlačují politikou opozici nebo páchají násilí na svých občanech a občankách.*²⁰

Na Ministerstvu zahraničních věcí ČR byla v roce 2007 africká agenda stále ještě řešena v rámci Oddělení států subsaharské Afriky Odboru států Blízkého východu a Afriky. Ten se od roku 2008 rozdělil na Odbor států Blízkého východu a severní Afriky a Odbor států subsaharské Afriky.²¹ Po rozpadu Československa bylo uzavřeno několika zastupitelských úřadů a počet všech zaměstnanců Odboru států Blízkého východu v procesu rozštěpování a slučování postupně klesl z 21 na 13 a Odboru států subsaharské Afriky z 19 na 6 k počátku roku 2008.

V rámci celého ministerstva panuje celá škála názorů na českou africkou politiku. Kromě otázky důrazu na subsaharskou Afriku obecně se liší i v míře, zda by tato politika měla být prováděna spíše bilaterálně či multilaterálně. Zatímco zastánci mnohostranného a evropského přístupu argumentují nedostatečnými kapacitami, zastánci dvoustranného přístupu argumentují například tím, že „staré“ členské země Evropské unie chrání v Africe své partikulární zájmy a že Evropská komise zastává vlastní politiku, která může být od politiky většiny členských států odlišná. Zprostředkované angažmá tak prý nese riziko rozporu se zájmy České republiky. V souvislosti s narůstající aktivitou nových aktérů v subsaharské Africe, zejména Číny a Indie, však dochází k přibližování postojů jednotlivých členských zemí Unie, což posiluje podporu pro evropeizaci africké politiky. Tu vyjadřují *Strategie EU pro Afriku* z roku 2005 a *Evropský konsensus* z roku následujícího.

Mezi externími aktéry nejvýznamnější roli zastává a bude bezesporu zastávat Evropská unie. V roce 2007 se také lisabonský summit EU–Afrika stal nejdůležitější

událostí i pro českou zahraniční politiku vůči subsaharské Africe. Evropeizace africké politiky paradoxně slouží jejím aktérům také jako základní argument pro posílení bilaterálních vztahů mezi Českou republikou a Afrikou. Hospodářské důvody nejsou i přes rostoucí intenzitu česko-afrického obchodu stále dostačující a podíl regionu na zahraničním obchodě ČR by tedy spíše působil jako argument pro oslabení české přítomnosti. Oproti tomu „evropský“ argument, proč by se česká zahraniční politika měla v Africe dvoustranně více angažovat, spočívá v tom, že je to u „starých“ členských zemí obvyklé, včetně Německa a Rakouska, které s Afrikou neměly tak silné historické vazby jako Československo.

Zdá se, že v souvislosti s nedávnými institucionálními a personálními změnami se ministerstvo zahraničních věcí vydalo směrem k rozvíjení evropského a mnohostranného rozměru české zahraniční politiky při zachování tradiční funkce dvoustranné spolupráce v oblasti diplomatických a hospodářských styků a omezeného rozsahu rozvojové spolupráce v Africe. Ale vliv Evropské unie se projevuje i v běžné agendě, například ve změnách administrativního dělení regionů: Mauritánie přešla pod Odbor států Blízkého východu a severní Afriky, neboť většina zemí Evropské unie vede Mauritánii pod severní Afrikou. Podobně Evropská unie řadí Súdán do subsaharské Afriky, ačkoli v české tradici spadá pod zastupitelský úřad v Káhiře.

Témata, řešená Stálým zastoupením ČR při EU v Bruselu, týkající se Afriky v příslušné pracovní skupině Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (COAFR), v pracovní skupině pro Afriku, Karibik a Tichomoří (ACP) a dočasné skupině pro společnou strategii EU–Afrika se příliš neliší od českých priorit zahraniční politiky. Česká republika ve výborech zatím kvůli malé kapacitě intenzivně nevystupuje, i když síť zastupitelských úřadů jí umožňuje získat vlastní informace a vytvořit si na projednávané body názor. Ambasády však budou hrát důležitou roli i proto, že od roku 2008 získaly české podnikatelské subjekty možnost zúčastnit se tendrů Evropského rozvojového fondu, rozvojového nástroje dohod z Cotonou mezi Evropskou unií a zeměmi Afriky, Karibiku a Tichomoří. Česká republika během prvních šesti let přispěje do fondu částkou 3,2 mld. Kč. Programování témat výběrových řízení se vytváří především na zastoupeních Evropské unie v daných afrických zemích, a role místních zastupitelských úřadů je proto velmi důležitá, pokud si Česká republika klade za cíl, aby se i její subjekty mohly úspěšně zúčastnit vyhlašovaných evropských tendrů. Aktivní účast na politikách Evropské unie se tak neobejde bez upevnění dvoustranných vztahů.

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA VŮČI AFRICKÉMU PROSTORU V POLITICKÉM, MEDIÁLNÍM A VEŘEJNÉM PROSTORU

V politickém prostoru se česká africká politika v podstatě nevyskytuje. Tím, že je personálně dosti závislá, neprojevují se velké rozdíly mezi jednotlivými politickými silami, snad s výjimkou Strany zelených, která prosazuje zahraniční politiku s důrazem na témata standardní ve „starých“ členských zemích Evropské unie, mezi něž patří lidská práva, rozvojová spolupráce a právě africká politika. To, že dosud nebyla

uzavřena žádná z avizovaných ambasád a že byl naopak opět vytvořen Odbor států subsaharské Afriky, lze dokonce přičíst osobní iniciativě ministra zahraničních věcí K. Schwarzenberga. Ten v souvislosti s konáním summitu EU–Afrika prohlásil, že Česká republika chce hrát „důležitou roli na africkém jevišti“.²²

Celkový mediální obraz subsaharské Afriky má dvě charakteristiky: za prvé je málo viditelný. Za druhé, pokud média o regionu informují, pak spíše negativně, neboť upřednostňují informace o ozbrojeném násilí a nejhlubší chudobě. Postupně se však objevují i pozitivní zprávy, které zdůrazňují nové hospodářské příležitosti, pozvolnou demokratizaci a mírové řešení konfliktů v regionu. Například 29. 4. 2006 vyšla v *Mladé frontě Dnes* příloha společnosti Člověk v tísni věnovaná subsaharské Africe, která byla placená z prostředků české rozvojové spolupráce v rámci programu osvěty, 11. 12. 2007 pak obdobná příloha o Česích a Češkách žijících v Africe. Obraz české zahraniční politiky vůči Africe je spíše negativní a novináři a novinářky kritizují MZV za oslabování české pozice v regionu.²³ Celkově počet článků a publikací věnovaných subsaharské Africe stoupá (věnuje se jí např. Radek Nedvěd v pravidelném sloupku *Hospodářských novin*). Měsíčník *Mezinárodní politika*, který vydává Ústav mezinárodních vztahů, Africe věnoval prosincové číslo roku 2006 a hned na to květnové číslo roku 2007.

Co se týče vztahu veřejnosti k subsaharské Africe, nejsou dostupné domácí výzkumy veřejného mínění, avšak poptávka po knihách, pořadech a možnosti podpořit rozvojové projekty s africkou tematikou roste. To souvisí i s rostoucí kupní silou obyvatelstva, která umožňuje cestovat i do vzdálenějších regionů, a celkovou proměnou hodnot. Analogicky k slovenskému výzkumu postojů ke své rozvojové spolupráci a Eurobarometru, který informuje o postojích Češek a Čechů k evropské rozvojové politice, lze očekávat, že veřejnost považuje za nejpotřebnější region pro směrování evropské pomoci právě subsaharskou Afriku. I přesto, že část veřejnosti je zatížena stereotypy a Afriku spatřuje prizmatem exotismu, kulturalismu, nebo dokonce rasismu, její zájem kontrastuje s prioritami české zahraniční politiky v bývalém Sovětském svazu a na Balkáně.²⁴ V oblasti lidských práv vyvolaly zvýšený zájem veřejnosti konflikty v Guineji a na počátku i v Keni, což se projevilo v množství dopisů adresovaných ministerstvu zahraničních věcí. Příslušný odbor se v odpovědích v prvním případě odvolával pouze na možnost nátlaku Evropské unie a nezmiňoval se o možnosti reagovat na porušování lidských práv na bilaterální úrovni. Ačkoli Česká republika tuto oblast představuje jako svoji „vlajkovou loď“, výběr teritorií, ve kterých je aktivní, lze považovat za omezený.

V akademickém prostředí nastává po útlumu výzkumu subsaharské Afriky v devadesátých letech určité obnovení. Ústav Blízkého východu a Afriky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy ztratil akreditaci na studium programu afrikanistiky, avšak na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové byl otevřen studijní obor politologie–africká studia. Doktorandi a doktorandky Katedry antropologických a historických věd Západočeské univerzity v Plzni organizují mezinárodní konferenci Viva Africa. V roce 2007 se uskutečnila ve dnech 27. a 28. dubna a zahrnula více než dvacet příspěvků od českých vědců a vědkyň.

ZÁVĚR

Česká zahraniční politika vůči subsaharské Africe je dobrým příkladem evropeizace národní politiky. Evropská unie, pro kterou představuje Afrika prioritu, výrazně ovlivňuje i domácí agendu a po dlouhém období nesystematických kroků přicházejí podněty pro vytvoření nové koncepce právě z Evropské unie. České předsednictví EU v prvním pololetí roku 2009 plně ukáže politické reprezentaci, že africká politika tvoří neopominutelnou součást zahraničních politik i těch zemí Evropské unie, které nezdědily intenzivní vztahy z období kolonizace.

Předsednictví však bude pro českou diplomacii představovat zároveň velkou výzvu. Francie bude v druhé polovině roku 2008 vyvíjet vysokou aktivitu a pravděpodobně přinese nové iniciativy. Skutečná agenda proto nemusí být příliš bohatá a může spočívat v jejím předávání. Česká republika se ani nechystá přicházet se zvláštní iniciativou. Na české předsednictví se však může přenést složitě dojednávání Dohod o hospodářském partnerství mezi Evropskou unií a zeměmi Afriky, Karibiku a Tichomoří. Ministerstvo zahraničních věcí odmítlo asistenci jiného členského státu, například Německa, které pomáhalo Rakousku i Slovinsku a které má Česku bližší pohled na subsaharskou Afriku než bývalé koloniální velmoci. To svědčí o vysokém sebevědomí české diplomacie. Nároky na Odbor států subsaharské Afriky, stálé zastoupení v Bruselu a zastupitelské úřady budou rozhodně vysoké. Pokud nebudou jeho kapacity posíleny, příležitost, kterou poskytlo znovuotevření samostatného odboru od roku 2008, nemusí být využita.

Politická vůle zůstane nezbytnou součástí úspěchu. Určitou změnu přinesl ministr zahraničních věcí K. Schwarzenberg, který je nakloněn zachování globální přítomnosti České republiky a oproti svým předchůdcům posílil důraz na Afriku, konkrétně třeba na Zimbabwe. Osobní preference současného vedení ministerstva zahraničních věcí však v žádném případě nenahrazují dlouhodobou koncepci české zahraniční politiky vůči Africe, která by zajistila její kontinuitu a účinnost. Potřeba jasně, politicky konsenzuální a dlouhodobé koncepce se ukazuje jako obzvláště palčivá právě v okrajových oblastech českého zájmu.

Nová koncepce by proto měla vzít v potaz, zda bude chtít Česká republika zůstat i nadále přítomna globálně, tak jako se od členského státu Evropské unie podobné velikosti očekává, a především zda převezme priority Evropské unie i do svých dvoustranných vztahů se subsaharskou Afrikou. To by jí umožnilo zvýšit důvěryhodnost a ocenění mezi „starými“ členskými zeměmi. Česká republika může i nadále výrazně upřednostňovat východní rozměr své zahraniční politiky a v Africe se angažovat pouze na evropské a mnohostranné úrovni. Toto řešení se však bez podpory dvoustranných vztahů ukazuje jako bezzubé, protože nepřispívá k získání mezinárodní podpory, vlastních informací z regionu a možnosti ovlivňovat evropskou politiku.

Česká republika by mohla podle některých aktérů přinést odlišný pohled na subsaharskou Afriku, založený na zkušenosti vlastní transformace a na historických vztazích, méně postižených paternalismem ve srovnání s bývalými koloniálními mocnostmi. To se však neobejde bez promítnutí tematických priorit české

zahraniční politiky do afrického regionu, zvláště pak v oblasti podpory lidských práv a dobrého vládnutí, které patří mezi hlasitě deklarované priority české zahraniční politiky.

Poznámky

- ¹ Za poskytnutí rozhovoru děkuji Jaroslavu Olšovi, pověřenému řediteli Odboru analýz a plánování MZV ČR, 8. 11. 2007; Přemyslu Rabasovi, poslanci Poslanecké sněmovny, 29. 11. 2007; Viktoru Lorencovi, vedoucímu afrického oddělení Odboru států Blízkého východu a Afriky MZV ČR, 8. 1. 2007; Blance Fajkusové, vedoucí Úseku vnějších vztahů EU na Stálém zastoupení České republiky při Evropské unii v Bruselu, 11. 2. 2008, a Bronislavě Tomášové, ředitelce Odboru států subsaharské Afriky MZV ČR, 21. 3. 2008. Veronice Šůsově děkuji za pomoc v rešerších českého tisku a Vlastimilu Fialovi, docentovi Palackého univerzity v Olomouci, za přínosné poznámky k dřívější verzi kapitoly.
- ² Pick, Otto a Handl, Vladimír (eds.): *Zahraniční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2004; Nekvapil, Václav–Berdych, Antonín–Veselý, Luboš: *Agenda pro českou zahraniční politiku 2007*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, 2007.
- ³ Nekvapil a kol., op. cit.; Gedlu, Mesfin: *Perspektivy zahraniční politiky České republiky v Africe*. Policy Paper. Ústav mezinárodních vztahů, únor 2005.
- ⁴ Zídek, Petr–Sieber, Karel: *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007.
- ⁵ *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006*, s. 13.
- ⁶ Tamtéž, s. 14.
- ⁷ Viz tisková zpráva P. Hulinského, stínového ministra obrany za ČSSD z 27. 11. 2007.
- ⁸ Klaus, Václav: *Speech at the Osigwe Anyiam-Osigwe Foundation Annual Lecture*, 29. 11. 2007. On-line: (www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=80siXjsMcOx2).
- ⁹ Usnesení vlády č. 1332 ze 28. 11. 2007 „Souhlas s vysláním delegace na II. Summit Evropská unie–Afrika v Lisabonu ve dnech 7. až 9. prosince 2007“.
- ¹⁰ Honzák, Radek: *Mise do Čadu odhalila slabiny EU*. Hospodářské noviny, 29. 1. 2008.
- ¹¹ Vystoupení J. Karfíka, vrchního ředitele teritoriální sekce II Ministerstva zahraničních věcí ČR. In: Hlaváček, Jiří–Hulec, Otakar–Vlčková, Jitka (eds.): *Česká republika a Afrika*. Říjen 2007. On-line: (www.rozvojovestredisko.cz/download.php?id=205), s. 6–7.
- ¹² Hlaváček a kol., op. cit., s. 6.
- ¹³ Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR: *Exportní strategie České republiky pro období 2006–2010*. 2006. On-line: (www.businessinfo.cz/cz/rubrika/exportni-strategie-cr-2006-2010/1001404/).
- ¹⁴ *Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky*. Statistická příloha 2002–2006. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 2007.
- ¹⁵ Internetové stránky ministerstev zahraničních věcí jednotlivých zemí. Kanceláře vládních rozvojových agentur a generální a honorární konzuláty nejsou brány v potaz.
- ¹⁶ Vystoupení J. Zemana, zástupce ředitele Odboru mimoevropských zemí Ministerstva průmyslu a obchodu ČR. In: Hlaváček a kol., op. cit., s. 32.
- ¹⁷ Antoš, Jakub: *Schwarzenberg rozhodl: Česko ruší sedm ambasad*. Aktuálně.cz, 10. 8. 2007. On-line: (aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=481375).
- ¹⁸ Politické změny po prezidentských a parlamentních volbách v březnu 2008 pak budou představovat novou výzvu pro českou politiku vůči Zimbabwe.
- ¹⁹ Buchert, Viliam: *Rozhovor prezidenta republiky Václava Klause pro deník Mladá fronta Dnes*. MF Dnes, 8. 12. 2007

- ²⁰ Amnesty International Česká republika: *České zbraně skončily také v Etiopii, Nigérii nebo Kolumbii*. Tisková zpráva, 22. 8. 2007.
- ²¹ Institucionální a s nimi spojené personální změny jsou také příčinou omezeného počtu zdrojů této analýzy.
- ²² *Afrika a EU chtějí těsnější spolupráci. EU kritizuje Zimbabwe*. České noviny, 8. 12. 2007. On-line: (ceskenoviny.cz/svet/index_view.php?id=285815).
- ²³ Např. Vodička, Milan: *Česká politika nezájmu aneb útek z Afriky*. MF Dnes, 29. 4. 2006.
- ²⁴ Inštitút pre verejné otázky: *Slovenská verejnosť a rozvojová pomoc: výsledky výskumu verejnej mienky*, květen 2005; European Commission: *Special Eurobarometer 280 „Europeans and Development Aid“*, June 2007.